

Джуд Непримітний

Про книгу

Дія роману розгортається у вигаданій місцевості на південному заході Англії. Молодий Джуд, муляр з провінційного містечка, мріє стати вченим, але одружується з дівчиною, яка давно його домагається. Однак цей шлюб незабаром розпадається, і герой закохується в свою кузину — дивну двостатеву істоту, від якого герой, проте, має двох дітей. Але потім в життя героїв вторгається моторошна трагедія, що руйнує життя сім'ї і відносини героїв доценту.

Заборонена
класика

Томас Гарді

Джуд

Непримітний

ФАБУЛА
ВИДАВНИЦТВО

Томас Гарді

ДЖУД НЕПРИМІТНИЙ

Роман

Серія «Заборонена класика»

Видавництво «Фабула»

2021

© В. Меренкова, перекл. укр., 2017

© «Фабула», 2021

© Видавництво «Ранок», 2021

ISBN 978-617-09-4911-0 (ePub)

Усі права збережено.

Жодна частина даної книжки не може бути відтворена в будь-якій формі без письмового дозволу власників авторських прав.

Електронна версія створена за виданням:

Гарді Томас

Г20 Джуд Непримітний. — Х. : Вид-во «Ранок» : «Фабула», 2017. — 448 с. — (Серія «Заборонена класика»).

ISBN 978-617-09-3074-3

«Джуд Непримітний» — останній роман Томаса Гарді, видатного англійського прозаїка пізньої вікторіанської доби. Це книга про всевладдя ворожої долі та нездоланну силу жорстоких обставин. Письменник з нечуваною для того часу відвагою оголив злий бік людських стосунків, а його роман набув у Англії скандальної відомості. Його вилучали з бібліотек, газети називали його «брудною історією, просякнутою сексом» і «ганебним нічним кошмаром». Єпископ Векфільдський спалив свій примірник роману і закликав усіх одновірців учинити так само. І, тим не менш, завдяки майстерності та проникливості автора, ця книга пережила всі нападки святенників і стала внеском Томаса Гарді до скарбниці світової літератури.

УДК 82-31

Шановний читачу!

Спасибі, що придбали цю книгу.

Нагадуємо, що вона є об'єктом Закону України «Про авторське і суміжні право», порушення якого карається за статтею 176 Кримінального кодексу України «Порушення авторського права і суміжних прав» штрафом від ста до чотирьохсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, з конфіскацією та знищенням всіх примірників творів, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення та обладнання і матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Повторне порушення карається штрафом від тисячі до двох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або виправними роботами на строк до двох років, або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією та знищенням всіх примірників, матеріальних носіїв комп'ютерних програм, баз даних, виконань, фонограм, програм мовлення, аудіо- і відеокасет, дискет, інших носіїв інформації, обладнання та матеріалів, призначених для їх виготовлення і відтворення. Кримінальне переслідування також відбувається згідно з відповідними законами країн, де зафіксовано незаконне відтворення (поширення) творів.

Книга містить криптографічний захист, що дозволяє визначити, хто є джерелом незаконного розповсюдження (відтворення) творів.

Щиро сподіваємося, що Ви з повагою поставитеся до інтелектуальної праці інших і ще раз Вам вдячні!

Усевладдя долі

Томас Гарді (1840–1928) — видатний англійський письменник і поет пізньої вікторіанської епохи — народився в селі поблизу Дорчестера в графстві Дорсет. Батько і дід його були каменярами й будівельниками. Мати Томаса, яка вміла читати, але не вміла писати, вирішила дати синові освіту, і його відправили до парафіяльної школи в Дорчестер. У 1856 році Томас вступив на навчання до архітектора Джона Гікса, а через п'ять років перебрався в Лондон, де вивчав архітектуру в Королівському коледжі, спеціалізуючись на реставрації церков. Але коли 1867 року Гарді повернувся в Дорчестер, у нього вже був готовий перший роман, для якого він так і не зміг знайти видавця і врешті-решт знищив рукопис. Другий роман Гарді «Відчайдушні кошти» (1871) був опублікований анонімно. Однак визнання прийшло до письменника лише після його п'ятого роману — і десять років потому.

До 1885 року він став високооплачуваним автором, повернувся в Дорсет, звів будинок за власним проектом і зайнявся виключно літературною працею. Один за одним виходили збірки його оповідань — коротких, іронічних, жорстких, за ними слідували ще два романи — «Тесс із роду д'Ербервіллів» (1891) і «Джуд Непримітний» (1895). Обидва вони супроводжувалися скандалами і шквалом критики, але це не вплинуло на літературну репутацію Гарді — слава його продовжувала зростати. Уже на початку 20 століття в Англії він уважався найвпливовішим романістом сучасності, а його творчість неодноразово висувалася на Нобелівську премію в галузі літератури.

«Джуд Непримітний» став останнім романом Гарді — до самої смерті він ніколи більше не повертався до великої прози. Це книга про всевладдя долі, ворожої людині, та панування жорстоких випадковостей, повна дивних любовних історій і несподіваних сюжетних поворотів, абсолютно не характерна для кінця вікторіанської епохи. Незважаючи на літературну славу письменника, в Англії опублікувати цей роман, який багато в чому випередив свій час

і зазирнув, так би мовити, на самісіньке дно людських стосунків, Гарді не вдалося.

«Джуд» урешті-решт був виданий у США, і незабаром після публікації набув величезної та скандальної популярності. І сам роман, і його автор зазнали шалених нападів з боку літературних критиків. Через це Гарді довелося змінити початковий текст і навіть назву. Книгу було вилучено з бібліотек, у пресі її називали «брудною історією, просякнутою сексом, автор якої насолоджується борсанням у багнюці» і «ганебним нічним жахом, про який слід забути якомога швидше». Зрештою єпископ Векфільдський спалив свій примірник роману і закликав усіх англійців учинити так само. На щастя, у суворого священнослужителя знайшлося не надто багато послідовників, і «Джуду Непримітному» судилося довге життя.

Сам Томас Гарді щодо цього якось зауважив: «Роман, який заподіє шкоди дюжині довбней і зміцнить тисячі нормальних, стійких розумів, безсумнівно виправдовує своє існування. Можливо, в природі взагалі не існує книги, в якій не можна знайти якогось морального інваліда або героя, здатного завдати шкоди чийсь психіці...»

Частина перша.

МЕРІГРІН

Багато хто збожеволів через жінок і зробився рабами через них.

Багато хто загинув, і збився зі шляху, і згрішив через жінок...

І хіба не сильні жінки, якщо так чинять вони?

Езра

1

Учитель місцевої школи залишав село, і багато хто шкодував про це. Мірошник з Крескома позичив йому двоколку з білим парусиновим верхом і коня, аби доставити в місто, що лежало миль за двадцять, його майно. Для багажу вчителя було цілком достатньо цього возика — адже частину хатнього облаштування й побуту надала йому шкільна рада. Єдиною громіздкою річчю, що належала самому вчителю, крім скрині з книжками, було невелике піаніно, куплене ним на розпродажі того року, коли він надумав зайнятися музикою. Але поривання це незабаром згасло, грати до пуття він так і не навчився, а інструмент став лише прикрою перепоною під час переїзду з квартири на квартиру.

Шкільний ректор, у чиєму будинку жив увесь цей час учитель, того дня поїхав — несподівана зміна була йому не до душі. Він не збирався повертатися до самого вечора, розраховуючи, що до цього часу вже приїде новий учитель, і все знову піде заведеним порядком.

Керуючий фермою, місцевий коваль і сам від'їжджаючий учитель у подиві тупцяли у вітальні навколо піаніно. Нарешті вчитель помітив, що навіть коли їм удасться завантажити інструмент на двоколку, усе одно невідомо, що робити з ним після приїзду до Крістмінстера, де він отримав нове місце,— адже там йому спочатку доведеться винаймати житло.

Вихід підказав хлопчик років одинадцяти. Він старанно допомагав учителеві збиратися, і поки чоловіки ламали голови над тим, що робити, несподівано подав голос, почервонівши від збентеження:

— У моєї бабусі є велика дров'яна повітка. Можна залишити його там, сер, поки ви не облаштуєтесь на новому місці?

—Непогана ідея,— пробасив коваль.

До двоюрідної бабусі хлопчика, старої діви, було вирішено направити депутацію, щоб просити її залишити у себе піаніно, поки вчитель, містер Філотсон, не надішле за ним. Коваль і керуючий пішли подивитись, чи згодиться для цього повітка, а хлопчик з учителем залишилися віч-на-віч.

—Тобі шкода, що я їду, Джуде? — запитав учитель.

На очах хлопчика блиснули сльози. Він не належав до числа тих учнів, які ходили в школу вдень і постійно спілкувалися з учителем; він ходив лише на вечірні заняття. По правді сказати, «денні» школярі вважали за краще залишитися осторонь від клопоту, пов'язаного з від'їздом наставника, — точнісінько, як деякі відомі в історії учні. Хлопчик збентежено розкрив книгу, яку тримав у руках, — подарунок містера Філотсона на прощання, а потім визнав, що йому справді шкода.

—І мені теж, — кивнув містер Філотсон.

—А навіщо ви їдете, сер? — запитав хлопчик.

—Ну, це непростя історія, багато чого в ній буде тобі незрозуміло, Джуде. Згодом, може, і зрозумієш.

—Гадаю, я і зараз розумію, сер.

—Гаразд, тільки нікому не розповідай. Тобі напевно відомо, що таке університет і університетський диплом. Це те, без чого жодному шкільному вчителю не добитися пристойного місця. Мій план — спочатку закінчити університет, а потім прийняти духовний сан. Оселившись у Крістмінстері або поблизу нього, я зможу його здійснити. Тут повернулися коваль і його супутник. Дров'яна повітка міс Фаулі виявилася сухою. Вона цілком годилася для зберігання інструменту, а сама літня пані охоче погодилася виділити в ній місце для піаніно. Було вирішено перевезти його ввечері, коли по сусідству виявиться більше вільних рук.

Учитель оглянув своє житло прощальним поглядом. Юний Джуд допоміг спакувати останні дрібниці, і рівно о дев'ятій містер Філотсон, попрощавшись із друзями, сів у двоколку поряд зі скринєю з книгами та іншим скарбом.

— Я не забуду тебе, Джуде, — з посмішкою сказав він, коли візок рушив. — А ти поведься гідно, не ображай тварин і якомога більше читай. Нагодиться опинитися в Крістмінстері — неодмінно знайди мене.

Двоколка перетнула галявину і зникла за рогом будинку. Джуд попрямував до колодязя, де залишив відра, відлучившись допомагати своєму наставнику збиратися. Губи у нього тремтіли, немов він ось-ось заплаче. Хлопчик відкинув кришку колодязя, щоб опустити цебро, і раптом застиг, притулившись лобом до стійки колодязного коловорота. Обличчя його стало нерухомим і замисленим, як буває у дітей, що передчасно пізнали мінливості життя.

Колодязь був старий — такий же, як саме село. Джуду він здавався глибокою круглою шахтою, на дні якої, на відстані майже сотні футів, мерехтів диск водяної брижі. Камені кладки зсередини поросли зеленим мохом, і лише на самому верху виднілися сірі плями лишайника.

«Скільки разів брав тут уранці воду містер Філотсон, а тепер він уже ніколи не прийде сюди, — з гіркотою подумав Джуд. — Скільки разів він схилився над колодязем — ось так само, як я зараз, — коли втомлювався обертати коловорот і так само, як я, відпочивав, перш ніж повернутися додому з повними відрами!.. І справді: що робити такий розумній і освіченій людині тут, у глухому селі!»

По щоці хлопця скотилася самотня сльоза і зникла в колодязі. Ранок видався непогожим, пара від його дихання здавалася клаптиками туману, що висіли в нерухомому, просякнутому вологою повітрі. Раптово в його думки вдерся крик:

— Де ж, нарешті, вода, неробо нещасний!

Голос належав старій, що стояла неподалік садової хвіртки. Вона щойно вийшла з будинку, критого зеленим очеретом. Джуд помахав їй у відповідь і, зробивши відчайдушне зусилля, нарешті витягнув цебро. Потім поставив його на землю, перелив воду у відра і, сьак-так перевівши дух, покрокував вологою галявиною.

Колодязь розташовувався майже в центрі села — точніше, селища, що звалося Мерігрін. Маленьке і застаріле, воно тулилося в долині серед пагорбів, що поступово переходили в гряди крейдяних гір Північного Вессекса. Але яким би старим не було селище, воно повільно змінювалося, і єдиним свідком усієї його історії залишався хіба що колодязь — тільки він не змінювався ні в чому.

Чимало будинків із солом'яними й очеретяними покрівлями і крихтливими слуховими віконцями було зруй-

новано за останні роки, безліч дерев і цілі гаї було вирубано. Серед іншого була зруйнована давня церква, осіла й похилена. Від неї залишилися лише купи щебеню, а камені з кладки стін пішли на повітки, садові лави, стовпи огорож або обкладання квіткових клумб. Замість колишньої церкви на новому місці якийсь переслідувач старовини, якого ненадовго занесло сюди з Лондона, спорудив будинок у неоготичному стилі, незвичному для ока жителів провінції. Від стародавнього храму, який простояв тут століття, не залишилося ні сліду, як і на гладкій зеленій галявині, де колись був цвинтар. Про нього нагадували лише чавунні хрести по вісімнадцяти пенсів за штуку, що стирчали подекуди,— з гарантією п'ять років.

2

Джуд Фаулі був хлопчиком доволі тендітним, але два повних відра він доставив додому без перепочинку.

Над вхідними дверима виднілася синя дощечка, на якій жовтими буквами було написано: «Дрезілл Фаулі, булочниця». У вікні з дрібними стеклами і свинцевими рамами — будинок цей був одним з небагатьох збережених у селі старовинних будівель — виднілися п'ять банок з льодяниками і тарілка з трьома здобними булочками. Переливаючи воду в бак біля чорного ходу, Джуд добре чув з кухні жваву розмову його двоюрідної бабусі, тієї самої Дрезілл, про яку повідомляла вівіска, і кількох сільських кумоньок. Усі вони бачили, як поїхав шкільний учитель, і тепер із задоволенням обговорювали подробиці цієї події, перемижуючи їх припущеннями щодо його подальшої долі.

—А це хто такий? — запитала одна з жінок, вочевидь, нетутешня, ледве Джуд увійшов до кухні.

—Ах, але ж ви, виявляється, нічого не знаєте, місіс Вільямс. Це мій троюрідний небіж, коли ви приїжджали востаннє, його ще тут не було!

Слова ці належали господині будинку — гінкій худій старій. У неї була дивна манера: про найбільш некривдні речі вона завжди говорила трагічним тоном, звертаючись по черзі до кожної зі співрозмовниць.

—Він рік тому приїхав з Меллстока — того, що в Південному Вессексі. Не пощастило хлопцю, Беліндо.— Дрезілл повернулася ліворуч.— Він жив там із батьком, поки того не скосила пропасниця, за два дні не стало бідолахи, уявіть, Керолайн! — вона обернулася до Джуда, що стояв на порозі: — Вже краще б Господь прибрав і тебе разом з батьками, кому ще ти потрібен, бідолахо, на цьому світі! Так ні ж — халепа на мою шию. Утім, подивимося, наскільки він беручкий,— вона повернулася до співбесідниць,— а до того часу нехай заробляє на хліб, чим може. Зараз він охороняє від вороння поле

містера Траутема. І це само по собі непогано — робота відверне його від пустощів... Що ж ти не вітаєшся з паннами, Джуде? — продовжувала вона, коли той під вагою цікавих поглядів спробував забитися в темний куток.

Місцева праля, поміркувавши, зауважила, що, можливо, міс Фаулі правильно зробила, взявши хлопчика. Усе ж таки жива душа в будинку, і води принесе, і віконниці ввечері зачинить, та й у булочній підмога.

Обличчя міс Фаулі висловило глибокий сумнів.

—Слід було попросити вчителя, щоб той узяв тебе в Крістмінстер і зробив із тебе вченого! — з похмурою усмішкою звернулася вона до хлопчика.— Вже кращого учня йому, мабуть, ніде не знайти! Хлопчисько просто схибнувся на книгах, Бог свідок. Схоже, це у нас родинне. Я чула, що його кузина Сью така ж сама. Я не бачила дівчину багато років, хоч і народилася вона в цих самих стінах. Після весілля моєї небоги, її матері, у них з чоловіком мало не рік, а то й більше, не було власного будинку, і вони оселилися тут. А будинок у них з'явився тільки тоді, коли... Ох, та що ж це я, гаразд, уже про це я помовчу... Джуде, хочеш пораду? Ніколи не одружуйся! Це не для Фаулі. Чи віриш, Беліндо, Сью, їхня єдина крихітка, була мені за рідну доньку, а потім у них розладилось. І треба ж таке, щоб крихітна дівчинка стільки пережила!.. Відчуваючи, що розмова ось-ось знову повернеться до його персони, Джуд пробрався в пекарню й енергійно взявся за пиріг, який був залишений йому на сніданок. Його вільний час закінчувався. Покінчивши з пирогом, він перемахнув через невисокий тин позаду будинку і попрямував стежкою, що вела на північ. Незабаром він опинився в засіяній пшеницею улоговині, що лежала посеред височини з пласкою вершиною. Саме ця улоговина — поле фермера Траутема — і була його робочим місцем. Хлопчик квапливо спустився туди й опинився немовби у величезній мисці з високими краями.

Кругом мало не до неба простягалася бура горбиста поверхня ріллі, яка далеко зникала в імлі, що спотворювала її справжні розміри. Місце було зовсім усамітнене. Одноманітність картини порушували

лише скирта торішньої соломи, граки, що неохоче злітали при його наближенні, та стежка, якою він сюди з'явився. Її, мабуть, протоптали кілька поколінь його предків, але хто були ці люди — невідомо.

— Як тут тоскно! — тихенько прошепотів він. Борозенки від сівалки тяглися на рівних відстанях, немов рубчики на вельветі, і це надавало полю надто упорядкованого вигляду, а разом стирало будь-які сліди минулого. Адже з кожною грудкою тутешньої землі, з кожним валуном або уламком граніту тут були пов'язані сотні спогадів — відгомони пісень, що прозвучали під час минулих жнив, чийсь слова і яскраві вчинки. Кожен квадратний дюйм цього ґрунту знав силу, веселощі, розгульне привілля, жорстокі бійки, піт і втому від тяжкої роботи. З року в рік під пекучим сонцем гнули свої спини жінці. У проміжок між жнивами та молотьбою тут укладалися любовні союзи, від яких росло населення села. У тіні огорожі, яка відділяла це поле від далеких ділянок, дівчата віддавалися коханим, а ті до наступних жнив і дивитися на них уже не хотіли. Безліч чоловіків клялися на цьому полі у вічному коханні, а через рік після того, як ці клятви були завірені авторитетом церкви, навіть чути не могли голосів тих жінок, з якими побралися. Утім, ані хлопчик, ані граки, що кружляли то там, то сям, не думали про це. Для них це поле мало інше значення. Для Джуда воно було місцем його першої роботи, а для граків — можливістю попоїсти.

Хлопчик блукав навколо скирти, раз у раз пускаючи в хід тріскачку. Граки припиняли клювати, піднімалися на крило і відлітали, ліниво махаючи сяючими металевим блиском крилами, але незабаром поверталися і, з острахом поглядаючи на Джуда, опускалися на ріллю на чималій відстані.

Він крутив тріскачку, поки не заболіла рука, а в його серце не закралося співчуття до птахів. Йому стало здаватися, що граки, як і він сам, теж не потрібні нікому у світі. Який сенс їх лякати? Поступово в його очах птиці перетворилися на друзів — єдиних, хто ним цікавився. Двоюрідній бабці було байдуже що до нього — вона сама в цьому неодноразово зізнавалася. Нарешті він зовсім припинив гриміти тріскачкою, і граки, заспокоївшись, мирно опустилися на поле.

—Бідолашні! — пробурмотів Джуд.— Вам хочеться їсти, ну то їжте! Тут усім вистачить. Містер Траут не збідніє, якщо трохи поділиться. Смачного, приятелі!

Граки — чорні плями на світло-коричневому полі — зайнялися своєю справою, а Джуд тільки радів їх відмінному апетиту. Таємна ниточка дружелюбності зв'язала його життя з життям птахів. Якою б незначною не була доля граків, вона найбільше була схожа на його долю. Тріскачку, ганебне знаряддя, що принижує і птахів, і людину, він давно відклав убік.

Несподівано замашний стусан, який одразу ж змінився запеклим тріском, сповістив його приголомшеному розуму, що знаряддям завданих йому побоїв є не що інше, як тріскачка. Паніка одночасно охопила і граків, і Джуда. Перед його враженим поглядом постав сам власник поля, великий і могутній містер Траут. Його налиті кров'ю очі свердлили Джуда, що зіщулився від жаху, а тріскачка ходила ходором у його руці.

—Отже, «їжте, тут на всіх вистачить»? Розумник, нічого сказати! «Смачного, приятелі!» А ось задам я тобі перцю тріскачкою по худій дупі, і тоді подивимось, чи скоро ти знову заспіваєш цю пісеньку! Мало того — ти понад годину теревенив у шкільного вчителя замість того, щоб відправитися сюди. Чи я помиляюся? Ось як ти ганяєш цю ненаситну ораву, заробляєш свій шестипенсовик?

Закінчивши свою пристрасну промову, містер Траут схопив руку Джуда і знову почав лупцювати його пласкою стороною тріскачки. Усе поле залунало звуками ударів і тріском. Хлопчик звивався і крутився навколо фермера, намагаючись вислизнути.

—Не треба, сер, благаю вас, припиніть! — волав він, описуючи кола, немов безпорадна рибка, що попала на гачок. Навколо нього вихором замиготіли ближній пагорб, скирта, городи, стежка.— Я... я, сер, хотів тільки... Зерна так багато... я сам бачив, як засівали поле... а гракам треба зовсім трохи... Вам би все одно вистачило, сер... І містер Філотсон велів, щоб я не ображав птахів... Ай!..

Це чесне пояснення розпалило фермера навіть більше, ніж якби Джуд узагалі промовчав, і Траут продовжував відпускати удар за ударом. Звуки тріскачки розносилися по всьому полю, і врешті-решт їх почули навіть люди, які працювали віддалік, вирішивши, що Джуд виконує свої обов'язки з винятковою старанністю.

Нарешті фермеру набридла екзакуція, та й рука його стомилася. Він підняв дрижачого хлопчика на ноги, витягнув з кишені монету в шість пенсів і тицьнув йому в руку, наказавши забиратися додому і ніколи більше не потрапляти йому на очі.

Джуд миттю відскочив на безпечну відстань і понісся стежкою, не розбираючи дороги від сліз. Плакав він не від болю, хоча і його вистачало, і не тому, що раптом зрозумів, як несправедливо влаштований світ, а від болісної думки про те, що, не проживши в приході і року, зганьбився навік, і тепер решту життя буде тягарем для своєї родички.

Ця думка так його засмутила, що він вирушив додому обхідним шляхом — уздовж високої кам'яної огорожі, а потім вигоном. Дорогою йому траплялося безліч земляних черв'яків, що спаровувалися, наполовину вибравшись із мокрої землі — звичайна справа для такої погоди і пори року. Не можна було й кроку ступити, щоб не розчавити одного-двох.

Незважаючи на те що містер Траут щойно заподіяв йому жорстокого болю, сам Джуд був нездатний чинити так само. Бувало, він приносив додому гніздо з пташенятами, але потім півночі не заплющував очей і почувався так погано, що вранці повертав гніздо на місце. Він не міг без сердечного болю бачити, як рубають дерева або обрізають гілки в саду. Йому здавалося, що це болісно для рослин; коли ж під час пізньої обрізки дерево починало спливати соком, його дитяча душа стискалася від жаху. Така слабкість характеру, як її називали інші, свідчила, що хлопчикові на роду написано страждати, а спокій на нього чекає тільки тоді, коли за ним опуститься завіса земного життя.

Тому Джуд обережно, майже навшпиньки пройшов цю частину стежки, аби не розчавити жодного черв'яка. Він увійшов до хати саме

тієї хвилини, коли його родичка відпускала якійсь незнайомій дівчинці булочку за півпенні. Ледве покупиця пішла, міс Фаулі запитала:

—Що це ти так рано, адже ще й полудня немає?

—Мене вигнали.

—Як? Що це означає?

—Містер Траут прогнав мене, тому що я дозволив гракам трохи подзьобати зерна. Ось моя денна плата, більше нічого не буде.

Джуд із засмученим виглядом кинув на стіл шестипенсовик.

—Господи милосердний! — Від подиву міс Фаулі на деякий час розгубила слова, але одразу ж почала картати хлопчика:

—Якщо вже ти навіть птахів не здатний ганяти, на що ти годишся, Джуде?.. Ну, та годі, що не хнюп носа. Якщо так, ми нічим не гірші за цього Траутема. У книзі Йова недарма сказано: «А тепер насміхаються з мене молодші за мене літами, ті, чиїх батьків я не погодився б покласти з псами отари моєї». Його батько, між іншим, був простим робітником у мого батька. Та й сама я винна — не від великого розуму відправила тебе працювати на нього. А все тому, що боюся, щоб ти не розпестився. Ні, я не кажу, що тобі слід було пускати птахів на посіви. Тут уже точно не твоя правда... Ах, Джуде, Джуде... Дійсно, тобі таки слід було виїхати з цим твоїм учителем у Крістмінстер або куди-небудь іще! Та тільки де тобі, нещасному сироті, у твоєму роду спритних і чіпких ніколи не бувало!..

—А де розташовується місто, куди поїхав містер Філотсон? — запитав хлопчик, трохи подумавши.

—Господи, невже ти не знаєш, де Крістмінстер! Лише миль за двадцять звідси. Та тільки не по тобі це місце!

—А містер Філотсон там буде жити завжди?

—Мені звідки про це знати!

—А я можу його відвідати?

—Ще чого! Відразу видно, що ти не з тутешніх, інакше не ставив би дурнувятих питань. Ми, мерігрінці, споконвіку не мали жодних справ з крістмінстерцями, а вони — з нами.

Джуд вийшов надвір, відчуваючи себе взагалі нікому у світі не потрібним, і повалився навзиск на купу соломи біля свинарника. Туман тим часом порідшав, крізь серпанок невпевнено пробивалося сонце. Хлопчик насунув на очі свого солом'яного бриля і став задумливо дивитися на промені, що пробиваються крізь його плетіння. І раптом зрозумів дивну річ: виявляється, з віком виникають нові обов'язки. Життя йде зовсім не так, як він припускав. Логіка природи огидна і не викликає ні найменшого співчуття. Милосердя до одних обертається жорстокістю до інших. Це ніяк не поєднувалося з його уявленням

про гармонію. Коли стаєш старшим і раптом опиняєшся серед вируючого осередку життя, а не крихітної смітинки на її периферії, як у дитинстві, тебе охоплює жах. Усе навколо здається занадто яскравим, гучним, кричущим, і ці шум і блиск з розмаху обрушуються на маленьку сутність — твоє життя, розхитують його і калічать.

Якби можна було взагалі не дорослішати! Йому зовсім не хотілося ставати дорослим.

Але незабаром він забув про зневіру і схопився на ноги. Залишок ранку він допомагав бабусі, а після полудня, коли всі справи були перероблені, вирушив у село. Там він поцікавився у першого ліпшого мерігрінця, де розташований Крістмінстер.

—Крістмінстер? Так о-о-он у тому напрямку! — була відповідь.— Сам, звісно, я там не бував, та й які у мене там можуть бути справи!

Перехожий указав на північний схід — саме туди, де лежало поле, на якому Джуд осоромився.

Було щось зловісне в такому збігу, але це тільки розпалило цікавість Джуда що до міста. Містер Траут велів йому більше не з'являтися на

його полі, але ж через нього проходив шлях до Крістмінстера, а стежка через пагорби відкрита для всіх. Ось чому, вибравшись із села, він пірнув у ту ж саму улоговину, яка сьогодні вранці стала свідком його ганьби, а потім, нікуди не звертаючи, піднявся по її довгому і пологому протилежному схилу до невеликої купки дерев — у цьому місці стежка виходила до путівця. Рілля обабіч зникла, і Джудові відкрилася синіюча далечінь.

3

На дорозі не було ні душі, обабіч неї — теж. Здавалося, що ця біляста стрічка далеко піднімається і потроху звужується, зливаючись із небом. Десь там путівець перетинала зелена Ікнілд-стріт — дорога, прокладена ще римськими завойовниками. Цей древній мощений шлях тягнувся уздовж пагорбів на багато миль на захід і схід. Нинішнє покоління ще пам'ятає, як по ньому ганяли стада на осінні ярмарки, але нині він був остаточно покинутий і густо заріс травою.

Хлопчик ніколи не бував так далеко на північ від того села, в яке всього кілька місяців тому, одного похмурого осіннього вечора, кебмен доставив його із залізничної станції, розташованої трохи на південь. Досі він навіть не підозрював, що така велика і пласка рівнина лежить зовсім поряд із тією горбистою місцевістю, де йому тепер доводилося жити. Перед ним на сорок-п'ятдесят миль у глибину розкрилося усе півколо небокраю між сходом і заходом, і навіть повітря там здавалося більш густим і вологим, ніж те, яким він дихав нагорі.

Неподалік дороги стояла стара, неабияк постраждала від примх погоди комора. Стіни її були складені з колись червоної цегли, а покрівля вкрита позеленілою черепицею. Місцеві мешканці називають комору «Бурим Будинком». Джуд уже минув її, коли раптом помітив приставлену до піддашся покрівлі драбину і зупинився, зрозумівши, що чим вище він забереться, тим далі побачить. Двоє селян нагорі перекладали черепицю. Джуд звернув з дороги і попрямував до комори. Деякий час він спостерігав за покрівельниками, і тільки після цього набрався духу і піднявся східцями.

—Гей, хлопчино, ти що тут загубив?

—Прошу вибачення, я тільки хотів запитати, де розташований Крістмінстер?

—Он там, за далекими деревами. Його взагалі-то видно звідси, але тільки за ясної погоди. Ні, зараз ні за що не побачити, хоч усі очі

прогледь.

Другий селянин, зраділий приводом відірватися від нудної роботи, теж обернувся і подивився в зазначеному напрямку.

— Отож, зараз не надто його розгледити,— зауважив він.— Я бачив його на заході, коли небо палахкотіло, і він був схожий уже й не знаю на що...

— Напевно, на небесний Єрусалим? — запитав хлопчик.

— Угу, на кшталт того, хоча сам би я ні за що так не сказав... Ну, а сьогодні його не видно.

Хлопчик напружено вдивлявся, але не побачив далекого міста. Він спустився з даху і, одразу ж легковажно забувши про Крістмінстер, покрокував узбіччям дороги, з цікавістю розглядаючи околиці. Уже на зворотному шляху в Мерігрін, проходячи повз «Бурий Будинок», він помітив, що драбина залишилася на колишньому місці, хоча покрівельники вже пішли.

Вечоріло. Легкий туман, який лежав скрізь, трохи порідшав, і тільки в закутах річки і на сирих луках ще залишався досить щільним. Джуд схаменувся — а як же Крістмінстер! І йому знову захотілося хоча б раз побачити привабливе місто, якщо вже він пройшов добрих три милі. Однак туман навряд чи остаточно розсіється до настання ночі, тож чекати доведеться дуже довго. І все-таки йому не хотілося йти звідси — адже достатньо пройти якихось кілька сотень ярдів у напрямку села, як увесь широкий простір рівнини на півночі зникне з видноколу.

Він знову видерся драбиною, щоб подивитись у тому напрямку, який указали йому покрівельники, і сів на верхній щабліні, що трохи височіла над дахом. Коли ще йому нагодиться забратися так далеко від дому! А що, коли помолитися — може, бажання побачити Крістмінстер здійсниться? Адже недарма кажуть, що коли молишся, бажання здійснюються, хоча далеко не завжди. Він сам читав у якійсь релігійній брошурці про чоловіка, який почав будувати церкву, і йому

не вистачило грошей, щоб закінчити будівництво. Тоді він став на коліна, щиро помолився — і з наступною поштою прийшли гроші. Інша людина вчинила так само, але нічого не вийшло. Утім, пізніше з'ясувалося, що штани, в яких він падав на свої коліна, були зшиті нечестивим євреєм. Походження власних штанів Джуду не було відомо, однак це його не зупинило. Ставши на коліна на щабліну драбини, він палко помолився про те, щоб туман розсіявся.

Потім знову сів на самому верху і став чекати. А за чверть години північний небокрай повністю очистився від туману, хмари на заході розступилися, і між двома грядками свинцевих хмар бризнув сонячний промінь. Джуд негайно глянув у потрібному напрямку.

Далеко-далеко, але в межах доступного оку простору, мерехтіли якісь вогники. З кожною хвилиною повітря ставало все більш чистим, і незабаром ці вогники перетворилися на флюгери, шибки, мокрі дахи і відблиски на шпилях і банях церков. Це точно був Крістмінстер — або справжнісінький, або його міраж, що виник завдяки особливостям атмосфери.

Джуд дивився не кліпаючи, поки вікна і шпилі не згасли, немов задуті свічки. Далеке місто потонуло в імлі. Обернувшись на захід, Джуд зрозумів, що сонце знову сховалося. Даль затягла траурна імла, і навіть найближчі деталі пейзажу набули найнеймовірніших кольорів і форм.

Хлопчик квапливо спустився з покрівлі і стрімголов помчав додому, намагаючись не думати про велетнівлюдожерів, кровожерливого мисливця Хирне і примарного капітана з діркою в лобі, оточеного такими ж мерцями, які щонаочі чинять заколот на борту його таємничого корабля. Він уже вийшов з віку, коли щиро вірять в усі ці жахи, і все-таки відчайдушно зрадів, побачивши світло у вікнах свого будинку — незважаючи на те що будинок не був йому рідним, а стара жінка, що жила там, не надто шанувала свого троюрідного небожа. Там, серед жалюгідного краму, яким задовольнялась міс Фаулі, минало повсякденне життя Джуда. Але мрії його були настільки ж грандіозними та яскравими, наскільки убогим виглядало оточення. Відтепер за суцільним пасмом похмурих крейдяних пагорбів, що тягнулися на півночі, йому постійно ввижалося чарівне місто,

породжене його уявою. Він порівняв його з небесним Єрусалимом, і місто це стало для нього абсолютною реальністю, посівши особливе місце в його житті — і перш за все тому, що там жив чоловік, якого він щиро обожнював. До того ж Джуд підозрював, що в цьому місті чимало людей ще більш освічених, обізнаних і талановитих.

Коли наступала сумна пора негоди, Джуд знав, що в Крістмінстері, як і в їхньому селищі, ллє дощ. Однак йому не вірилося, що дощ там так само холодний і безпросвітний. І щоразу, коли йому вдавалося вирватися з Мерігіна на годину-другу, він вирушав на пагорб, де височів «Бурій Будинок», і пильно вдивлявся в далечінь. Часом на нього чекала нагорода у вигляді обрисів якоїсь бані, шпиля або ледь помітний серпанок, який його уява перетворювала на куріння пахощів на містичних вівтарях.

Одного разу хлопчикові спало на думку, що коли він підніметься в сутінках до «Бурого Будинку» і прокрокує ще кілька миль, то напевно побачить вечірні вогні міста. Щоправда, додому повертатися доведеться в повній темряві, але навіть це не зупинило його — він уже знав, як опанувати власні страхи.

План був здійснений за першої ж нагоди. Було не так уже й пізно, коли Джуд дістався свого звичайного спостережного пункту — щойно починало сутеніти. Проте небо на північному сході було чорним, а вітер, що дмухав з того боку, гнав хмари і посилював морок. Однак його зусилля виявилися немарними. Ні, Джуду не вдалося розрізнити окремі вогні, але замість них далеко, на тлі густо-чорного неба буяло якесь золотисте сяйво, і від цього здавалося, що заповітний Крістмінстер і світло над ним перебувають на відстані якоїсь милі.

Хлопчик чув, що вітер здатний віяти зі швидкістю десяти і навіть двадцяти миль за годину, і зараз раптово згадав про це. І тепер, стоячи обличчям на північний схід, він розтулив губи і, немов густий солодкий напій, спробував вітер на смак.

—Ти був у Крістмінстері годину або дві тому,— сказав він вітру.— Мчав вулицями, обертав флюгери, можливо, навіть торкався обличчя містера Філотсона, а він дихав тобою. А тепер ти тут, і тобою дихаю я.

Раптово разом з вітром до нього долинули загадкові звуки: немов звістка з міста, послана одним з тих, хто там жив. То був вечірній передзвін дзвонів, ледь чутний, але мелодійний. Мідний голос Крістмінстера чітко сказав йому: «Ми тут щасливі!»

Замріяний, він навіть забув, де є, і лише поява людей нагадала Джуду про дійсність. Трохи нижче вершини пагорба, на якій він перебував, з'явилася кінна упряжка, навантажена вугіллям — паливом, яке можна було доставити в село тільки цією дорогою. Поряд з важким візком крокували візник, його помічник і якийсь хлопчик. На вершині втомлені коні стали; хлопчик підсунув під заднє колесо великий камінь, щоб возик не покотився по схилу, а в руках чоловіків тим часом з'явилася фляга, до якої вони по черзі прикладалися.

Чоловіки — обидва поважного віку — мали цілком добродушний вигляд, і Джуд зважився запитати, чи не з Крістмінстера вони.

—Помилуй Боже! З таким-то вантажем? — відповіли йому.

—Я маю на увазі місто онде удалині.

Він відчував настільки романтичні почуття до Крістмінстера, що, подібно до боязкого закоханого, якому нелегко зайвий раз вимовити ім'я коханої, не наважився знову повторити назву міста своєї мрії і лише вказав на ледь помітну заграву.

—І дійсно — на північному сході начебто світліше, хоча сам би я ні за що цього не помітив. Там і справді Крістмінстер.

Джуд упустив на землю збірник казок, який захопив з собою, щоб почитати до темряви. Візник простежив поглядом за тим, як хлопчик квапливо підняв її і розгладив сторінки.

—Ех, хлопче,— зауважив він,— не з нашим розумом читати те, що тамтешні читають.

—Це чому ж? — запитав Джуд.

—Їм байдуже те, що можуть зрозуміти звичайні люди, такі, як ми з тобою,— продовжував візник.— І базікають вони суцільно чужими мовами, чисто будівельники Вавилонської вежі. Ті теж кожен на свій лад говорили. І книжки вони читають швидше, ніж яструб на куріпку падає.

Там одна тільки наука, та ще релігія. А релігія — теж наука, тільки я в ній нічого не тямлю. Місце це для дуже розумних, хоча й там ночами дівки вулицями вештаються... Ти, мабуть, чув, що священників там вирощують, мов редиску на грядці. І хоча треба років п'ять-шість, щоб з якогось юного йолопа зробити добропорядного священнослужителя, вони з цим справляються — вишколять, відполірують і випустять із таким собі пісним обличчям, у довгополому сюртуку, при твердому комірці і в капелюсі. Одне слово, усе за Письмом, іншим разом і мати рідна не впізнає... Що й казати, у кожного своя служба.

—А з чого ви взяли, що...

—Не перебивай старших, хлоп'я. Подай-но коней убік, Бобі, здається, іде хтось... Ти знай занотовуй, що тобі говорять про життя в коледжах. Воно-таки піднесене, годі й казати, хоча сам я не надто високо його шаную. Ми тут тілесно живемо на пагорбах та вершинах, а вони — духовно. І грошики свої вони заробляють тим, що різне висловлюють. А є серед них і здоровані-спортсмени з тих, що на срібних призових кубках не менш заробляють. І ще музика там, усюди красива музика. Віруєш чи ні, а все одно тягне підспівувати. А вже тамтешня головна вулиця — іншої такої не знайти. Хто-хто, а вже я дещо знаю про Крістмінстер!

Тим часом коні перепочили і знову налягли на посторонки. Кинувши останній погляд на далеке світіння, Джуд покрокував поруч зі своїм обізнаним співрозмовником, який із задоволенням розповідав про місто — про його башти, коледжі та церкви. Коли ж вугільний візок повернув на перехресті, хлопчик від щирого серця подякував візника за його розповіді.

—Облиш, просто кажу, що чув,— сміючись, відповів той.— Сам-то я в Крістмінстері не бував, усе з чуток,— одне тут, інше там. Коли

вештаєшся світом, як я, та крутишся між людьми, мимоволі наслухаєшся. Ну, і ще був у мене приятель, у молодості служив чистильником чобіт у готелі Крозьє в Крістмінстері. Ми з ним як рідні брати. Решту шляху Джуд подолав на самоті і в такій глибокій задумі, що зовсім забув про свої страхи. Яюсь вийшло, що він несподівано подорослішав. Тепер йому хотілося мати якусь опору в житті. Хтозна, може він знайде її в Крістмінстері — але спочатку треба якимось чином потрапити туди. Але чи зуміє він долати труднощі, спостерігати і чекати свого часу, щоб, подібно до великих людей минулого, присвятити себе якійсь великій справі, не боячись людського суду і насмішок?

Він ішов у темряві, а перед його уявним поглядом стояло бажане місто.

— Це місто, повне світла,— сказав він собі, а через кілька кроків додав: — Там росте древо пізнання. Звідти приходять і туди йдуть ті, хто вчить людей. Він схожий на замок, де живуть наука і релігія.

Таке порівняння змусило його надовго замовкнути.

Нарешті він додав:

— Як би мені хотілося туди потрапити!

4

Заглибившись у ці роздуми, в яких абсолютно дорослі думки змішувалися з майже дитячими, Джуд неквапливо продовжував рухатися до будинку, коли його обігнав жвавий перехожий. Хлопчику, не дивлячись на темряву, вдалося розгледіти, що одягнений він у неймовірно високий циліндр і фрак. Ішов він так квапливо, що ланцюжок його годинника підстрибував, виблискував і дзвенів, зате його худі ноги, взуті в черевики на гумі, не видавали жодного звуку. Джуд, якого вже почала обтяжувати самотність, спробував не відставати.

— Ну ж бо, хутчіше, приятелю! Я надто поспішаю, тож крокуй швидше, якщо хочеш устигнути за мною. Тобі відомо, хто я?

— Здається, так. Ви ж лікар Вілберт?

— О-о, виявляється, я доволі відомий! Ось що значить чинити благодіяння направо і наліво.

Вілберт був мандрівним цілителем, чийми послугами користувалися виключно сільські мешканці Вессекса. Саме селянам він був зобов'язаний своєю репутацією цілителя і травознавця. Становище його було доволі непоказним, а поле діяльності не настільки великим, як в інших шарлатанів із коштами і широкою рекламою. По суті, він належав до вимираючого племені самозваних медиків. Вілберт долав пішим ходом величезні відстані, він виходив уздовж і впоперек мало не все графство. Джуд одного разу на власні очі бачив, як той продавав одній старій горщик свинячого сала як найкращий засіб від болей у суглобах. Жінка була ладна сплатити за дорогоцінне зілля цілу гінею, але частинами — по шилінгу раз на два тижні. За словами знахаря, зілля це виготовлялося з жиру якоїсь тварини, що мешкає на горі Синай, і здобути його вдається лише з найбільшим ризиком для життя. І хоча у Джуда вже виникли серйозні сумніви щодо дієвості ліків цього містера, він уважав, що Вілберт як людина, що чимало мандрувала, може знати дещо з того, що так цікавило хлопчика.

— Ви, мабуть, не раз бували в Крістмінстері, лікарю?

— Багато разів,— підтвердив довготелесий лікар.— Це один із центрів моєї діяльності.

— Адже там багато вчених і священнослужителів, чи не так?

— Звісно. Ти б і сам у цьому переконався, якби там побував, друже. У цьому місті навіть сини прачок при коледжах володіють латиною, утім, не класичною, а «кухонною», як називали цю незграбну говірку за тих років, коли я був студентом.

— А як щодо грецької?

— Ну, це тільки для тих, хто мітить у єпископи,— щоб читати Новий Заповіт в оригіналі.

— Я теж хотів би вивчити латину і грецьку.

— Дуже схвальне бажання. Тобі для цього слід було б роздобути підручники з обох мов.

— Я хочу з'їздити в Крістмінстер.

— Ось коли підеш туди, кажи всім, що тільки у лікаря Вілберта можна придбати знамениті патентовані пілюлі, які зцілюють усі хвороби травлення, а разом серцеву астму і старечу задишку. Два шилінги три пенси за пакунок.

— А ви дістанете мені ці підручники, якщо я буду тут, у Меріґріні, розповідати про це?

— Та я із задоволенням продам тобі свої — ті, за якими я навчався свого часу.

— О, дякую вам, сер! — захоплено вимовив Джуд, захекавшись від перегонів, улаштованих знахарем. Усю дорогу йому доводилося бігти підстрибом поруч із ним, від чого у нього навіть закололо в боці.

— Я бачу, тобі все ж не наздогнати мене, друже. Давай краще зробимо так: я принесу тобі підручники і дам початковий урок, а ти пообіцяєш у всіх будинках свого села розхвалювати на різний манер цілющу мазь, життєдайні краплі та пігулки для панн доктора Вілберта.

— А як же я вас знайду, щоб отримати підручники?

— Я буду проходити через Мерігрін за два тижні в той же самий час, тобто двадцять п'ять хвилин на восьму. Своїми орбітами я пересуваюся з такою ж пунктуальністю, як і небесні світила.

Кінець безкоштовного уривку. Щоби читати далі, придбайте, будь ласка, повну версію книги.

Рекомендована література

Радощі та прикрожі
славнозвісної Молл
Флендерс

Перейти до категорії
Художня література

ridmi
ТВІЙ УЛЮБЛЕНИЙ КНИЖКОВИЙ

КУПИТИ